

А. І. Мальдзіс

Вывучэнне беларускага замежжа: дасягненні і праблемы

У апошні час пануе меркаванне, што за межамі Беларусі пражывае прыкладна 3—3,5 млн нашых суайчыннікаў [15]. Зрабіўшы пэўную папраўку, выкліканую нівеліруючай нацыянальнай адметнасцю глабалізацыяй, я асцярожна зменшыў бы гэтую лічбу да 2,5—3 млн. Але ўсё роўна лічба атрымоўваецца вялікая: прыкладна трэць у параўнанні з насельніцтвам сённяшняй Беларусі. У гэтым аспекце нашу краіну можна ў тыпалагічным плане параўнаць, бадай, толькі з Ірландыяй.

Разважанні пра тэрміналогію

Спачатку — некалькі тэрміналагічных удакладненняў. У савецкі час нашы гісторыкі сярод выхадцаў з Беларусі заўважалі пераважна эміграцыю, ацэньваючы яе толькі негатыўна (тут можна прыгадаць з дзясятка кніжак, выдадзеных у бібліятэцы газеты «Голас Радзімы»). Потым прызналі, што побач з палітычнай эміграцыяй існавала і працоўная, якая не заслугоўвае адмоўных адносін. Пра беларусаў жа, якія перасяліліся, добраахвотна або прымусова, на велізарныя прасторы Расійскай імперыі і Савецкага Саюза, гаворка тады не ішла — яны проста лічыліся грамадзянамі адной і той жа дзяржавы.

Сітуацыя змянілася пасля абвясчэння незалежнай Рэспублікі Беларусь. Тады з'явіліся тэрмін «беларуская дыяспара», дзяленне на блізкае замежжа, або памежжа, і далёкае замежжа. Але хутка прыйшло разуменне ўмоўнасці, прыблізнасці такой тэрміналогіі. Бо якой жа дыяспарай з'яўляюцца беларусы Беласточчыны, Віленшчыны, Латгаліі, калі яны там — аўтахтоны, карэнныя жыхары?! Да якога жа блізкага замежжа адносіць беларусаў Якуціі і Казахстана, а далёкага — беларусаў Чэхіі ці Германіі (сюды ж пачалі прыплюсоўваць нават Літву, Латвію і Эстонію)?

Таму сёння трэба прыняць навуковую тэрміналогію, якая ў 2010 г. замацавана дзякуючы даследчыцы і пісьменніцы Н. Голубевай ужо самой назвай фундаментальнага энцыклапедычнага выдання «Беларускае замежжа = Белорусское зарубежье» [4]. Замежжа, у сваю чаргу, лёгка дзеліцца на памежжа, пад якім маюцца на ўвазе пагранічныя з Беларуссю краіны, уключаючы сюды апрача Польшчы ўсе краіны, што ўзніклі на тэрыторыі былога СССР, і замежжа, ці далёкае замежжа. Толькі, уживаючы гэтыя тэрміны, трэба ўвесь час улічваць, што пад замежжам (за выключэннем прыгранічных з намі тэрыторый) разумеюцца не толькі беларусы, але і ўрадженцы Беларусі, сярод якіх ёсць рускія і палякі, яўрэі і татары, чыё этнічнае паходжанне іншы раз цяжка паддаецца вызначэнню (напрыклад, Андрэй Грамыка — залічаць яго да беларусаў ці рускіх?). Калі мы будзем мець на ўвазе гэтую акалічнасць, тады адпадзе неабходнасць рабіць нацяжкі, залічваючы іх у беларусы, у дачыненні, скажам, да нацыянальнай належнасці асобаў узроўню Алфёрава, Дамейкі, Міцкевіча ці Шагала. Часцей за ўсё, гэта постаці, якія належаць адначасова некалькім культурам, некалькім краінам.

Актуальнасць праблематыкі

Даволі шматлікія публікацыі пра беларускае замежжа сёння заканамерна выклікаюць у нас станоўчыя эмоцыі, перш за ўсё, гордасць за радзіму, якая дзякуючы сваім суайчыннікам унесла і ўносіць важкі ўклад у сусветную цывілізацыю, нясе, гаворачы словамі М. Багдановіча, «свой дар» усяму чалавецтву. Кнігі і артыкулы пра нашу дыяспару нясуць, безумоўна, вялікі пазнавальны зарад, даюць беларусам магчымасць вылучыцца ад хранічнай хваробы — комплексу нацыянальнай непаўнацэннасці: маўляў, спадчына ў нашага народа ў параўнанні з суседзямі небагатая, але лепшыя яго прадстаўнікі, не маючы магчымасці працаваць на карысць свайго народа, дзейнічалі на карысць іншых — суседзяў і «антыподаў» па зямному шару, з'яўляліся для іх своеасаблівай донарскай крывёю. Прынамсі, такая думка выказвалася раней не раз і мною.

Аднак сёння, з назапашваннем і асэнсаваннем фактаў гісторыі, прыходзіць разуменне, што такое донарства — не толькі пазітыўная, але і негатыўная з'ява, асабліва калі гэтай «крыві», працоўнай і інтэлектуальнай, не замнога заставалася і застаецца непасрэдна на радзіме. Добраахвотнае або вымушанае аб'яскроўліванне сябе садзейнічала адставанню ў гістарычным развіцці, замаруджвала фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці. Гэтага, на жаль, часта не разумеюць у сваіх паўсядзённых ацэнках і вывадах як у нашых бліжэйшых суседзяў, так і ў аддаленых краінах, асабліва ў ЗША, дзе велізарны беларускі ўклад у амерыканскую цывілізацыю ўсё яшчэ недаацэньваецца.

Такім чынам, захапляючыся значнасцю таго, каго і што беларусы далі свету, мы павінны адначасова ўсведамляць, колькі ж мы тым самым не дадалі сабе. Канстатуючы гэты факт, нам трэба не столькі асуджаць сваіх продкаў за такое самааб'яскроўліванне, колькі тлумачыць яго абумоўленасць ці нават непазбежнасць, наканаванасць. Геаграфічнае размяшчэнне і гістарычны лёс проста не давалі нам іншага выбару. У іх закладзены і перавагі нашага этнасу (такія, напрыклад, як талерантнасць, цярплівасць), і бядоты, якія з'яўляюцца адваротным бокам таго ж самага медаля.

Дык чым жа вытлумачыць тое, што сёння прыкладна кожны чацвёрты беларус або яго нашчадак, свядомы ці несвядомы, пражывае за межамі сваёй дзяржавы?

Асаблівасці гістарычнага шляху

Найпершай з такіх асаблівасцей, незалежнай ад нашай волі, з'яўляецца размяшчэнне метраполіі (у дачыненні да дыяспары). Яна знаходзіцца

на адкрытай з усіх бакоў тэрыторыі, і ў гэтым прынцыповае адрозненне ад закрытых Японіі ці Кубы або напаяўкрытых Італіі ці Іспаніі. І гэтым спрадвеку карысталіся гунны і готы, сарматы і варагі, манголы і крыжакі, татары і балты. Крывіцкія, дрыгавіцкія і радзіміцкія землі былі даступныя з усходу і захаду, поўдня і поўначы. І кожны з заваёўнікаў абавязкова браў з сабой мясцовых жыхароў у палон або для службы, перасяляў іх у свае валоданні. Але адначасова кожны пакідаў пасля сябе і нешта такое, што дала мажлівасці для карыснага сінтэзу — этнічнага, канфесійнага, культурнага.

Па-другое, беларускія землі аказаліся на памежжы двух канфесійна-культурных макрарэгіёнаў — усходняга, праваслаўна-візантыйскага, і заходняга, праваслаўна-раманскага, а потым пратэстанцка-германскага. Абодва ўплывы скрыжоўваліся тут, ваража або насцярожана супрацьстаялі. Аднак адначасова адбываўся ўзаемны плённы ўплыў, сінтэз розных традыцый, асабліва бачны ў выданнях Скарыны, драўляным царкоўным дойлідстве на Палессі, мясцовым («віленскім») барока, сакральным выяўленчым мастацтве. Нягледзячы на пашырэнне ўніяцтва, спачатку навязанага прымусова, а потым плённага ў захаванні традыцый, нашым продкам так і не ўдалося пераадолець канфесійны падзел на хрысціян, падпарадкаваных Канстанцінопалю (Кіеву, Маскве) і Рыму, «рускіх» і «палякаў». А адсутнасць дзяржаўнай монаканфесійнасці, якая была і ёсць, скажам, у суседніх Літве і Польшчы, істотна запавольвала фарміраванне той жа нацыянальнай самасвядомасці, садзейнічала міграцыі насельніцтва на ўсход і захад.

Па-трэцяе, з-за той жа «пагранічнасці» беларускія землі амаль увесь час, пачынаючы ад Полацкага і Тураўскага княстваў, уваходзілі ў склад *супольных дзяржаўных утварэнняў*, у найменнях якіх адсутнічала слова «Беларусь» (хаця ў пісьмовых крыніцах яно было зафіксавана яшчэ ў XIII ст.): Кіеўская Русь, Вялікае Княства Літоўскае, Рэч Паспалітая, Расійская імперыя, Савецкі Саюз. Кожнае з гэтых аб'яднанняў успрымалася як сваё і адначасова не сваё, што таксама аблягчала і стымулявала міграцыю.

На кожным з названых храналагічных этапаў міграцыя, вядома, мела свае асаблівасці. У Кіеўскай Русі нярэдкамі былі дынастычныя шлюбы, пасля якіх падданыя васала, слугі і сяляне, пакідалі ранейшае месца жыхарства і сяліліся на новым. У Вялікім Княстве Літоўскім было зафіксавана (ці не ўпершыню ў свеце) у статутах 1529, 1566 і 1588 гг. права «свабодных людзей» вызджаць за граніцу «для лепшого шастыя набытця»,

паступаць у еўрапейскія ўніверсітэты ці на службу ў чужым войску, заставацца за рубяжом. У час войнаў Рэчы Паспалітай з Маскоўскім княствам, а потым Расійскай дзяржавай захоплення «літоўскія людзі», асабліва добрыя рамеснікі і воіны, прымусова перасяляліся на ўсход для заваявання Сібіры, забудовы гарадоў, пашырэння асветы (Сімяон Полацкі, Ілья Капіевіч, аршанскія друкары). Удзел беларусаў і народжаных у Беларусі асоб у асваенні і вывучэнні Сібіры пашырыўся і ўзмацніўся ў XIX і на пачатку XX ст., калі з «Северо-Западнага края» рушылі на ўсход ссыльныя ўдзельнікі паўстанняў 1830—1831 і 1863—1864 гг., добраахвотныя перасяленцы часоў сталыпінскіх рэформ. Тады ж, а таксама ў міжваеннае 20-годдзе з Заходняй Беларусі на амерыканскі кантынент, перш за ўсё ў Аргенціну, ЗША і Канаду, накіраваліся працоўныя эмігранты. Нарэшце, у савецкія часы, адбываліся вядомыя вывазкі і ссылкі, а потым і добраахвотныя перасяленні ў Сібір і Казахстан, на Урал і ў Карэлію. Да ўсяго гэтага трэба дадаць бежанства, эвакуацыю і вываз на работу ў Германію ў часы Першай і Другой сусветных войнаў.

І, што вельмі істотна, патокі перасяленцаў і эмігрантаў увесь час узрасталі.

Да XIX ст. іх налічваліся сотні і тысячы, потым — дзясяткі і сотні тысяч. У канцы XIX — пачатку XX ст. толькі за межы Расіі выехала звыш 500 тыс. перасяленцаў [15], прытым яны рэгістраваліся на Захадзе не па нацыянальнасці, а па краіне паходжання. Каля 2,3 млн жыхароў беларускіх губерняў аказаліся ў эміграцыі ў час Першай сусветнай вайны. У 1941 г. з Беларусі было эвакуіравана на ўсход звыш 1,5 млн чалавек, а 385 тыс. вывезена за час акупацыі на работы ў Германію. Вяртанне ж не было масавым, хутчэй, выбарачным. У выніку ўсіх гэтых працэсаў толькі на тэрыторыі Расійскай Федэрацыі ў 1989 г. заставаўся 1 млн 206 тыс. беларусаў. З іх у 1990-я гг. вярнулася на радзіму толькі каля 97 тыс.

На сённяшні дзень па колькасці жыхароў-беларусаў на першым месцы знаходзіцца Расійская Федэрацыя. Паводле перапісу 2002 г. іх налічвалася там 810 тыс. Другое месца належыць ЗША — 600 тыс., але гэта неафіцыйныя, прыблізныя падлікі дырэктара Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку В. Кіпеля [10], дзе ўлічваліся і нашчадкі эмігрантаў. Устанавіць жа іх колькасць вельмі цяжка, бо да Другой сусветнай вайны ў пашпартах перасяленцаў з Расійскай імперыі і Заходняй Беларусі ўказвалася не іх нацыянальнасць, а краіна паходжання — Расія або Польшча. На трэцім мес-

цы — Украіна; паводле перапісу 2001 г. іх там пражывала 275 700 асоб. Затым ідуць Польшча і Казахстан — па звестках канца мінулага стагоддзя, там налічвалася каля 200 тыс. і, адпаведна, амаль 112 тыс. беларусаў. Сярод прыбалтыйскіх краін лідзіруе Латвія (92 тыс.), у Лацінскай Амерыцы — Аргенціна (на 2005 год — 7 тыс.). Зразумела, што ў гэтыя лічбы не ўвайшлі перасяленцы з Беларусі іншай (рускай, польскай, яўрэйскай) нацыянальнасцей.

Трэба падкрэсліць, што ў адпаведнасці з апошнімі перапісамі насельніцтва колькасць беларусаў у асобных краінах у сувязі з працэсамі глабалізацыі і дэнацыяналізацыі істотна скарацілася. Так, у Польшчы яна, паводле перапісу 2002 г., зменшылася да 47,6 тыс., з іх 15 тыс. лічаць сябе адначасова і беларусамі, і палякамі. І толькі ў адной Малдове яна крыху ўзрасла — відаць, гэта звязана з тым, што некаторыя перасяленцы з Беларусі перасталі лічыць сябе па традыцыі рускімі. Стабільнай (каля 20 тыс.) застаецца іх колькасць у Эстоніі.

У вывучэнні беларускага замежжа, ранейшага і цяперашняга, мне бачацца чатыры найбольш істотныя аспекты: выяўленне матэрыялаў, іх вывучэнне, публікацыя і пашырэнне ў электронным выглядзе.

Выяўленне звестак

Выяўленне і сістэматызацыя звестак пра беларускае замежжа фактычна пачаліся ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР у 1981 г. у сувязі з падрыхтоўкай пад маім кіраўніцтвам 6-томнага біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі», які выйшаў з друку ў 1990-х гг. [5].

Каля дзесяці гадоў працягваўся сістэмны прагляд усёй беларускай перыёдыкі і зборнікаў, а таксама адпаведнай перыёдыкі замежнай, на іншых мовах. Пасля працяглых дыскусій у даведнік было вырашана ўключыць і прадстаўнікоў беларускага замежжа (асабліва многа звестак пра пісьменнікаў дыяспары ў 6-м томе). Але калі звесткі пра беларускіх пісьменнікаў, якія жылі на тэрыторыі Савецкага Саюза і Польшчы, нам даваліся адносна лёгка, то біяграфічнай і бібліяграфічнай інфармацыі пра аўтараў, што аказаліся ў эміграцыі, наш калектыў, у якім працавала 18 чалавек, амаль не меў. І тут дапамагла мая камандзіроўка па лініі ЮНЕСКА ў Англію. Асноўная работа адбывалася, апрача Брытанскай бібліятэкі ў Лондане і Бадлеянскай бібліятэкі ў Оксфардзе, у лонданскай Беларускай бібліятэцы імя Францішка Скарыны. У выніку знаёмства з эмігранцкай перыёдыкай і кніжнымі

выданнямі была складзена бібліяграфія з некалькіх тысяч пазіцый, якая дала магчымасць дадаткова ўключыць у слоўнік каля 20 пісьменніцкіх персаналій і паклала пачатак будучай картатэцы.

Выяўленню і сістэматызацыі тэматычнай бібліяграфіі пасадзейнічалі ўтвораны спачатку ў складзе НАН Беларусі, а потым Міністэрства адукацыі Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны (1991) (далей — Цэнтр), а ў яго складзе — інфармацыйны аддзел, а таксама паралельная арганізацыя ў 1991 г. грамадскага аб'яднання «Міжнародная асацыяцыя беларусістаў» (ГА «МАН»). На першым, устаноўчым кангрэсе асацыяцыі быў праведзены «круглы стол» на тэму «Беларуская дыяспара», дзе старшынстваваў прафесар Лонданскага ўніверсітэта, а цяпер старшыня Англа-беларускага таварыства Д. Дынглі [8]. Паводле рашэння кангрэса ў Цэнтры сталі паступаць беларускія зарубежныя выданні, запасныя падшыўкі газет і камплекты часопісаў з бібліятэк Англіі і ЗША. З бібліяграфічных картак і выразак з перыёдыкі (тэматычных дасье) стваралася база звестак, якой часта карысталіся беларускія і зарубежныя навукоўцы, работнікі культуры з Мінска і перыферыі. Асабліва папулярнай яна аказалася сярод нашых дыпламатаў, якія накіроўваліся за рубаж.

Прынцыповы пералом у рабоце інфармацыйнага аддзела адбыўся ў 1997 г., калі ў Цэнтры пад эгідай ЮНЕСКА прайшла міжнародная навуковая канферэнцыя, прысвечаная праблемам рэстытуцыі беларускіх каштоўнасцей (яна часта адбывалася якраз з садзейнічаннем беларускай дыяспары). За правядзенне форуму, а таксама своечасовае выданне яго матэрыялаў [14] Цэнтр атрымаў з Парыжа бонус, за які была закуплена тэхніка, а таксама зроблена (з удзелам Кніжнай палаты Беларусі) праграма для ўводу інфармацыі, перш за ўсё звязанай з пытаннямі дыяспары і рэстытуцыі, у камп'ютарную сістэму. Уводам інфармацыі былі заняты 6 супрацоўнікаў. У аддзел сталі прысылацца звыш 20 айчынных і зарубежных перыядычных выданняў, найбольш насычаных адпаведнай інфармацыяй. Усё гэта істотна паскорыла і спрасціла выяўленне, назапашванне і выкарыстанне звестак.

Работа над інфармацыйнай базай ускладнілася, але не перапынілася пасля далучэння Цэнтры да Беларускага дзяржаўнага педуніверсітэта імя Максіма Танка, а потым і ліквідацыі. Папаўненне звесткамі перанеслася ў рэдакцыю газеты «Голас Радзімы», стала больш абапірацца на супрацоўніцтва з членамі асацыяцыі беларусістаў (асабліва з беластоцкім літаратурным аб'яднаннем «Белавежа» і бібліятэчнымі работнікамі з ЗША, Чэхіі і Швейцарыі Л. Юрэвічам,

Ф. Сокалавай і М. Банькоўскай), а таксама на дапамогу валанцёраў, у тым ліку студэнтаў Мінскага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, якія сталі выконваць мэтанакіраваныя на замежнаkursавыя работы па бібліяграфіі.

У адпаведнасці з рашэннямі мінулагадняга ліпеньскага пасяджэння Каардынацыйнай рады па дыяспары Міністэрства культуры Беларусі ў снежні 2011 г. база звестак, назапашаная ў «Голасе Радзімы», была перавезена ў Інстытут культуры Беларусі таго ж міністэрства. А гэта каля 9 тыс. бібліяграфічных картак, 38 дасье з тэматычнымі тэкстамі і каля 100 адпаведных кніжных выданняў. У красавіку бягучага года сюды ж далучылася тая частка базы па дыяспары, рэстытуцыі і культурных сувязях паміж краінамі свету, якая пасля ліквідацыі Цэнтры была перададзена на часовае захаванне ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі. Цяпер гэтая пакуль што не аб'яднаная ў адзінае цэлае база штодзённа папаўняецца новай інфармацыяй, якая чэрпаецца з друкаваных крыніц і электронных сродкаў. І амаль кожны дзень прыносіць адкрыцці.

Складанасці пошуку

Для прыкладу спынюся толькі на адным канкрэтным дні — 4 мая, дні звычайным, але разам з тым павучальным.

Раніцай я атрымаў з Санкт-Пецярбургу, ад доктара біялагічных навук прафесара тэхналагічнага інстытута Д. Вінаходава, дарэчы нашага суайчынніка, пяты выпуск «Беларускага зборніка», дзе змешчаны вялікі спіс публікацый, якія тычацца Беларусі ў пецярбургскай перыёдыцы [13] — працяг аналагічных папярэдніх бібліяграфічных апісанняў.

Пры ўважлівым праглядзе і супастаўленні заключанай там інфармацыі з наяўнымі ў нашай картатэцы прозвішчамі знаходжу і вядомыя — Ж. Алфёраў, А. Валодзін, А. Вольскі, І. Сабіла, А. Чубайс, І. Чэрскі... Але яшчэ больш такіх, што сустракаюцца ўпершыню. Гэта актрыса ленаградскіх тэатраў, ураджэнка Полацка Я. Баркан, мінчанін родам, мастак і мастацтвазнавец Д. Габрман, доктар геаграфічных навук, гамяльчанін А. Ісачанка, гідрагеолаг, доктар навук, магіляўчанін і магчымы сваяк нашага класіка Г. Караткевіч, генерал-маёр медыцынскай службы М. Лушыцкі, генералісімус А. Меншыкаў (ёсць версія пра яго беларускае паходжанне), прафесар С. Рыжыкаў, літаратар, банкір і чэкіст, магіляўчанін А. Філіпаў. А вось пра некаторых суайчыннікаў (не толькі А. Меншыкава) узнікаюць сумненні: доктар біялагічных навук С. Галіцын —

ураджэнец Гродзенскай губерні, скульптар І. Шрэдэр — Віцебскай... Але якой іх частак — беларускай ці небеларускай? І чым можна пацвердзіць іх беларускасць? Таму стаўлю ў адпаведных месцах знакі запытання, каб звярнуць увагу ўжо тых, хто зоймецца даследаваннем матэрыялу.

Пад абед мае калегі па Інстытуце спыняюць мяне на калідоры з пытаннем: ці вядома мне ўраджэнка Навагрудчыны, стваральніца новых парфумаў С. Гройсман? Да 15 гадоў жыла ў Беларусі, а потым выехала з бацькамі праз Францыю ў ЗША, прыдумала парфумны водар «Белая Русь, № 5». Маўляў, пра яе з'явіўся матэрыял на tut.by... Адказваю, што такая асоба ў нашай базе звестак не значыцца і тут жа прапаную метадыстыцы нашай групы Г. Івучь накіравацца на віртуальныя пошукі. Але атрыманыя ёю звестак малавата, каб пацвердзіць «беларускасць» новай «прэтэндэнткі» ў базу, а потым і ўстанавіць кантакт з суайчынніцай.

Пад вечар бяруся праглядаць чарговыя нумары «Лідскага Летапісца», дасланыя для нашай групы. І тут, у артыкуле «Лідскія юбіляры 2010 года», зноў сустракаю адсутныя ў нашай картатэцы прозвішчы. М. Аслікоўскі (1900—1971) як камандзір кавалерыйскай дывізіі ўдзельнічаў у баях пад Масквой і Сталінградам, вызваляў Ліды і Гродна, стаў Героем Савецкага Саюза, камандаваў Вышэйшай кавалерыйскай школай у Маскве, кансультаваў больш за 100 кінафільмаў, у тым ліку «Вайну і мір», ганаровы грамадзянін Ліды, а ў Ольштыне (Польшча) яму ўстаноўлены бюст. Здаецца, ўсё адпавядае нам, але раптам спыняюся на словах: «нарадзіўся ў горадзе Летычаве Камянец-Падольскай губерні...». Значыць, у лідскім часопісе такія звесткі пра яго дарэчы, а вось для нашай базы паводле энцыклапедычных правілаў ён не падыходзіць.

А вось наступныя знаходкі больш радуюць. Пётр Врублеўскі (1920—1990), польскі мастак, нарадзіўся ў в. Нача Лідскага павета, вучыўся ў Рыме і Мадрыдзе, з 1959 г. жыў у Польшчы, ствараў інтэр'еры ў касцёлах. Аркадзь Дзівілянскі (н. 1950), музычны педагог, кампазітар, беларускі, рускі і яўрэйскі паэт, нарадзіўся ў Лідзе, выкладаў у Кіргізіі, дзе былі выдадзены яго музычныя творы, даследаванні, зборнік вершаў «Сімфарыфмы» (1992) і аповесць у прозе і вершах «Крысбэйл» (1993); у 1996 г. выехаў з сям'ёй у ЗША, напісаў вядомы цыкл песень на словы І. Бродскага. Творы А. Дзівілянскага выконвае лідскі ансамбль «Шалом», якім кіруе яго брат Міхаіл.

Нарэшце, у вялікай публікацыі С. Судніка «Макрэцкія лідскія» (заўважу, што гэты заслужа-

ны род ніяк не прадстаўлены ў беларускіх энцыклапедыях) знаходжу яшчэ адну адсутную ў нашай базе звестак каларытную постаць. Гэта *Зыгмунт Макрэцкі* (1865—1936), ураджэнец маёнтка Дзітрыкі Лідскага павета, вучань Лідскай павятовай школы, выпускнік Ляснога інстытута ў Пецярбургу, таксатар дзяржаўных лясоў у Сімферопалі. У Крыме ён 28 гадоў праводзіў актыўную дзейнасць па ахове раслін, апублікаваў на розных мовах сотні навуковых прац, стаў прызнаным ва ўсім свеце спецыялістам у галіне заалогіі, энтамалогіі і фітапаталогіі. У 1899 г. стварыў у Сімферопалі Прыродазнаўчы гістарычны музей (цяпер — Цэнтральны рэспубліканскі музей Таўрыды), арганізаваў пры ім даследчы Памалагічны цэнтр. Вынікам працы З. Макрэцкага стаў таксама земляробчы факультэт Таўрычаскага ўніверсітэта, дзе ён быў прафесарам і ганаровым доктарам. Апынуўшыся пасля рэвалюцыі у Югаславіі, адхіліў прывабныя прапановы эміграцыі ў ЗША і пераехаў бліжэй да радзімы, у Варшаву, дзе ўзначаліў Інстытут энтамалогіі і ініцыяваў барацьбу з ляснымі шкоднікамі пры дапамозе авіяцыі. Стаў ганаровым сябрам многіх навуковых устаноў і таварыстваў свету, а яго імем называліся новыя віды насякомых... Такім суайчыннікам можна толькі ганарыцца!

Услед за «Лідскім Летапісцам» знаёмлюся са зместам мінулагадняга 12-га нумара «Беларускага гістарычнага часопіса», не прагледжанага раней. І зноў знаходкі, звязаныя на гэты раз з далёкімі краінамі. *Ксаверы Карніцкі* (1750—1801), ураджэнец Навагрудскага ваяводства, падарожнік. У 1774—1789 г. жыў у Чылі (значыць, І. Дамейка не першым з нашых аказаўся там, як лічылася раней і лічыцца цяпер!). «Першы літвін» (у гістарычным разуменні), які ў 1790 г. наведаў Аўстралію. Памёр у Шэрбуры (Францыя). Права К. Карніцкага быць уключаным у нашу базу звестак сумненняў не выклікае, бо ўсё былое Навагрудскае ваяводства ўвайшло ў склад сённяшняй Беларусі. Але вось на якую краіну пакласці звесткі? У агульнай энцыклапедыі гэта значэння не мае. На сайце таксама ўсе краіны можна пры пошуку вызначыць. А вось куды паставіць канкрэтную, першасную бібліяграфічную картку? Рабіць яе копіі на некалькі краін? Не, сістэма бібліяграфічных картак яўна ўстарэла.

Наступная новая асоба (яе няма ў «Беларускай энцыклапедыі»), названая ў часопісе, яшчэ цікавейшая. Гэта *Аляксандр Галынскі* (1816—1893), ураджэнец Крычавы, таксама падарожнік, а яшчэ ўрач, удзельнік паўстання 1830—1831 гг., палітычны эмігрант. У Лондане супрацоўнічаў

з А. Герцанам. У 1836—1837 гг. падарожнічаў па Блізкім Усходзе, напісаў кнігу пра Егіпет, у якой даказваў неабходнасць будаўніцтва Суэцкага канала. Потым падарожнічаў па Паўночнай і Паўднёвай Амерыцы. Выдаў у Бруселі кнігу пра Каліфорнію, дзе выказаў ідэю пра будаўніцтва канала праз Панамскі перашыек. Яго прапановы былі ажыццёўлены ў 1869 (Суэцкі канал) і 1914 г. (Панамскі канал). Ад сябе дадам, што Галынскі наведваў таксама Чылі, сустракаўся там з І. Дамейкам, які неаднаразова (што прынцыпова важна) называў гасця беларусам. І яшчэ ўспомнілася мне: нядаўна ў Пецяярбургу выйшла кніга А. Красналуцкага [11], дзе ёсць вельмі важная для нас інфармацыя, што багаты карцінны збор А. Галынскага цяпер знаходзіцца ў Арлоўскім музеі выяўленчых мастацтваў і што ёсць падставы вярнуць гэты збор у Крычаў. Вось вам і сувязь праблем дзяспары з праблемамі рэстытуцыі!

А вечарам таго ж дня, узяўшы ў рукі свежы нумар газеты «СБ. Беларусь сёгодня», я знайшоў у ім (якое супадзенне!) вялікі артыкул пра тую ж *Софію Гройсман* [9]. Значыць, цяпер пісьмова пацвердзілася, што мы можам ганарыцца такой суайчынніцай. Да таго ж яна таксама ганарыцца сваёй радзімай.

Такім чынам, за дзень былі выяўлены звесткі пра 12 нашых знакамітых суайчыннікаў (іх прозвішчы выдзелены шрыфтам), не зафіксаваных у нашых асноўных і агульнадаступных даведніках, звязаных з дадзенай праблемастыкай. Яшчэ тры «кандыдатуры» застаюцца пад пытаннем, а адна — адпала. Атрыманы станочны вынік даволі багаты, але бываюць дні, калі гэтая лічба дасягае 20 і нават болей. І такі працэс бясконцы, дакладней, прадоўжыцца столькі, колькі будзе існаваць дзяспара.

Работа даследчыка, які выяўляе новыя звесткі пра суайчыннікаў, нагадвае мне збіранне грыбоў: з гадамі амаль аўтаматычна выяўляеш мясціны, дзе яны «растуць» — паасобна або групамі, як у пецяярбургскім «Беларускім зборніку».

Прыведзеныя вынікі аднаго майскага дня дазваляць чытачам артыкула лепш зразумець праблемы, якія ўзнікаюць перад шукальнікам звестак па дзяспары. Спынюся на іх, таму што настала пара перадаць іншым, хаця б часткова, той вопыт, які назапасіўся за тры дзесяцігоддзі. Гэта асабліва важна, таму што ні ў Беларусі, ні за рубяжом іншых прыкладаў стварэння такой базы звестак па дзяспары няма. Дакладней, яны былі, але доўжыліся не больш года-двух — не хапала сістэмнасці і звычайнай цярплінасці.

Найпершае і найважнейшае тут — вызначыць аптымальную сістэму пошукавых крыніц. Для мяне яны дзеляцца (незалежна ад грамадскіх

арыентацый) на інфармацыйна насычаныя і таму карысныя і інфармацыйна скупыя або зусім пустыя. Зыходзячы з рэалій, сярод беларускіх перыядычных выданняў на першае месца я паставіў бы газету «Літаратура і мастацтва», на другое — «Голас Радзімы». У першую «пяцёрку» яшчэ ўвайшлі б «СБ. Беларусь сёгодня», «Звязда» і «Культура». З мясячнікаў — «Беларускі гістарычны часопіс», «Беларусы свету» і «Архе», з зарубежных — «Лад» (дадатак да маскоўскай «Літаратурнай газеты»), беластоцкая «Ніва», нью-ёркскія «Беларус» і «Запісы». У цэлым у мой амаль стабільны спіс уваходзіць каля 20 беларускіх газет і часопісаў і звыш 10 зарубежных. Інфармацыя ж, заключаная ў астатніх выданнях, пераважна перыферычных, чэрпаецца пры пасрэдніцтве «Летапісаў друку» Кніжнай палаты (кніжнага, часопіснага, газетнага) і, асабліва, новага бюлетэня «Беларусь у зарубежным друку». Выяўляць паводле іх «дзяспарную» праблематыку дапамагаюць студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, якія такім чынам рыхтуюць свае курсавыя работы па бібліяграфіі. Мне здаецца, што да такой жа работы можна далучыць і студэнтаў Інстытута журналістыкі БДУ. Само сабой зразумела, што выкарыстання («распісання») крыніцы трэба фіксаваць асобна.

Як гэта было паказана вышэй на прыкладзе ўраджэнца Гродзенскай губерні С. Галіцына і Віцебскай — І. Шрэдэра, вельмі важна пры пошуку і выяўленні звестак улічваць дзве геаграфічныя акалічнасці: сённяшняй дзяржаўна мяжа Беларусі не супадае з этнічнай, скажам, вызначанай Я. Карскім, а ранейшае адміністрацыйнае дзяленне (у складзе І Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі) не адпавядае пазнейшаму (у часы Савецкага Саюза і дзяржаўнай незалежнасці). Гэтым абумоўлена неабходнасць указваць месцы нараджэння дзеячаў старэйшых пакаленняў па старому (тагачаснаму) і новаму (сучаснаму) тэрытарыяльнаму дзяленню. Належыць увесць час памятаць, што значная частка Гродзенскай губерні (Беластоцкі і Бельскі паветы) цяпер належыць Польшчы, Віцебскай — Латвіі (Дзвінскі, Рэжыцкі і Люцынскі) і Расіі (Веліжскі, Невельскі і Суражскі), Магілёўскай (усходнія часткі Мсціслаўскага і Клімавіцкага паветаў) — Смаленскай вобласці Расіі і толькі, наадварот, невялікая, заходняя частка Віленскай — сённяшняй Летуве. Адна Мінская губерня цалкам умясцілася ў тэрыторыю чатырох абласцей беларускай рэспублікі. Усе гэтыя звесткі найлепей засвоіць так, каб карыстацца імі аўтаматычна, падсвядома.

Збіральніку інфармацыі трэба ўвогуле насцярожана адносіцца да характарыстык у перша-

крыніцах, дзе не ўказана канкрэтная мясціна (тыпу «з Беларусі», «нарадзіўся ў Беларусі», «нарадзіўся ў Гродзенскай губерні», «нарадзіўся ў Віленскім ваяводстве» і г. д.); калі ж указана такая мясціна — праверыць, ці ёсць яна або ці існавала раней на тэрыторыі сучаснай Беларусі, па нарматыўным даведніку ў 6-і кнігах «Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь».

Пераглядаючы матэрыялы па дыяспары, адначасова звяртайце ўвагу на публікацыі пра рэстытуцыю (суайчыннікі памагаюць у выяўленні, вяртанні і сумесным выкарыстанні каштоўнасцей) і культурныя сувязі краін і народаў увогуле. Часам заключаны ў іх абзац аказваецца каштоўнай асобнага артыкула. Адным словам, пошукі трэба весці комплексна.

І апошняе. Калі ў вас пры пераносе інфармацыі на папяровы або электронны носьбіт узнікае сумненне, абавязкова пастаўце ў адпаведным месцы пыталнік. Няхай даследчык на наступным этапе выкарыстання, супаставіўшы розныя крыніцы, высветліць ісціну.

Даследаванне звестак

За апошнія 30 гадоў я паспеў пераканацца, што наяўнасць базы звестак з'яўляецца трывалым падмуркам плённага, працяглага і сістэмнага даследавання любога пытання, у тым ліку і вывучэння беларускага замежжа. Памятаецца, на пачатку 1990-х гг. такі асобны адзел сфарміраваўся ў Інстытуце гісторыі НАН Беларусі пад кіраўніцтвам кандыдата навук Г. Сяргеевай. Было напісана нямала добрых артыкулаў, абаронена некалькі дысертацый. Але адсутнасць новых крыніц неўзабаве перапыніла работу гэтага здольнага калектыву. Яго члены сталі стыхійна перагрупоўвацца вакол Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны, дзе з дапамогай дыяспары стваралася такая база. На яе аснове сумесна з ГА «МАН» сталі праводзіцца адпаведныя міжнародныя навуковыя канферэнцыі і «круглыя сталы», дзейнічалі секцыі ў час кангрэсаў і двухбаковых сустрэч.

Праглядаю цяпер 29 выпускаў (яшчэ тры знаходзяцца ў друку) асноўнага зборніка Цэнтра і асацыяцыі (такое спалучэнне аказалася вельмі плённым) «Беларусіка = Albaruthenica» і бачу, што рэдка ў якіх з іх не было матэрыялаў па дыяспары. Так, у выпуску 17 (2000) змешчаны даклады III кангрэса (у дзвюх сесіях) МАН пад назвай «Беларуская дыяспара як пасрэдніца ў дыялогу цывілізацый». Побач з агульнымі, тэарэтычнымі пытаннямі там падрабязна разглядаліся «блізкае сумежжа» (Латвія, Літва, Польшча, Расійская Федэрацыя, Украіна) і (ужо агульна) «далёкае

замежжа». Усяго ў выпуску прадстаўлены 47 даследчыкаў.

Пытанні дыяспары занялі дастойнае месца і ў праграме IV кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў кантэксце культур еўрапейскіх краін». Першая частка выдання яго матэрыялаў называецца «Дыяспара. Культуралогія. Гісторыя» (2006). Адкрываецца яна тэарэтычным даследаваннем загадчыка кафедры факультэта міжнародных адносін БДУ, кандыдата гістарычных навук А. Сіроцкага. На нейкі час гэты факультэт згадзіўся выконваць у рэспубліцы флагманскую ролю ў даследаванні беларускага замежжа. Туды з «Голасу Радзімы» была нават перададзена база звестак па дыяспары: меркавалася, што яе будуць папаўняць як самі міжнароднікі, так і іх студэнты і аспіранты. Іх сіламі быў выдадзены дапаможнік «Беларуская дыяспара: Нарысы гісторыі і сучаснага стану» (2006). Аднак, пераканаўшыся, што база патрабуе паўсядзённага карпатлівага папаўнення, факультэт міжнародных адносін неўзабаве адмовіўся ад яе, вярнуў у «Голас Радзімы». Пасля гэтага вывучэнне дыяспары ў БДУ спынілася (ці толькі прыпынілася?).

Матэрыялы пра дыяспару шырока прадстаўлены таксама ў публікацыях сумесных канферэнцый Цэнтра і асацыяцыі беларусістаў, прысвечаных культурнаму ўзаемадзеянню Беларусі з паасобнымі краінамі — Бельгіяй (музычная спадчына М. Равенскага), Германіяй, ЗША, Польшчай, Расіяй, Японіяй (дзяржаўная, грамадская і навуковая дзейнасць І. Гашкевіча). Паўсядзённае жыццё беларускай дыяспары сістэматычна асвятлялася ў штомесячным бюлетэні ГА «МАН» (1996—2000).

У апошняе дзесяцігоддзе ў Мінску выйшлі грунтоўныя манаграфіі кандыдата гістарычных навук Н. Гардзіенка, прысвечаныя беларусам Аўстраліі і Вялікабрытаніі [6, 7] і С. Шабельцава — пра нашых суайчыннікаў у Аргенціне [6], зборнік успамінаў эмігрантаў, запісаных А. Адзінцом [1].

У апошняе дзесяцігоддзе беларускае замежжа ўсё актыўней пачынае вывучаць перыферыя. У Віцебску два работнікі аблвыканкама, М. Кузьміч і М. Сцепаненка, склалі і выдалі біяграфічны даведнік пра сваіх землякоў [2]. Добра было б, каб па такому прыкладу пайшлі іншыя вобласці. Дыяспарай пачынае цікавіцца і раённая глыбінка. Шырока сталі вядомыя прысвечаныя гэтай праблематыцы экспазіцыя, канферэнцыі, вечары і выданні Карэліцкага раённага гісторыка-краязнаўчага музея «Зямля і людзі». Ён адкрыў наведвальнікам і чытачам каля 20 знакамітых землякоў, прысвяціў ім 5 Карэліцкіх чытанняў. Большасць знаходак асэнсавана ў кнігах

супрацоўніцы музея С. Кошур, сярод якіх вылучаецца апошняя — «Зямля карэліцкая і яе славытыя людзі» (2009). Ёсць і іншыя станоўчыя прыклады ў раёнах: нямала кніг і артыкулаў прысвяціў беларусам Беласточчыны слонімскі пісьменнік С. Чыгрын; у розных краінах свету адшуквае суайчыннікаў лунінецкая журналістка Т. Канапацкая; нарысы пра землякоў сабраў у сваёй кнізе «Край мой верасовы» (2012) вілейскі краязнавец С. Макарэвіч. Аднак рэй на перыферыі безумоўна вядзе гомельскі даследчык і пісьменнік Р. Андрэявец, які выдаў шэраг кніг, прысвечаных беларускай дыяспары [2, 3].

Выданне даведнікаў

Задума стварыць і выдаць энцыклапедычны даведнік «Беларусы ў свеце» нарадзілася летам 1993 г. Яна была абмеркавана на спецыяльнай нарадзе ў Цэнтры. У толькі што заселены будынак па вул. Рэвалюцыйнай, 15 сабраліся ўдзельнікі Першага з'езду беларусаў свету і, пасля дзелавага абмеркавання, рашылі выдаць такі даведнік у адным томе, дзеля чаго актывізаваць збор патрэбных матэрыялаў, першакрыніц і якамага хутчэй стварыць рабочы калектыў з прадстаўнікоў навуковага свету розных краін.

Праз год такі калектыў прыступіў да працы. Але неўзабаве мы, яго члены, пераканаліся, што ў адным томе такі матэрыял ніяк не змясціўся б. Апрача таго, у розных месцах свету беларусы апынуліся па розных прычынах, якія вымагалі рознага метадалагічнага і метадычнага падыходу пры падачы матэрыялу: у адны краіны яны эмігрыравалі, у другіх жа, як ужо гаварылася, з'яўляліся карэннымі жыхарамі або перасяленцамі. Таму ўзнікла неабходнасць падзяліць выданне на два асобныя: па блізкаму памежжы і па далёкаму замежжы. Пад маім кіраўніцтвам утварыўся часовы навукова-вытворчы калектыў. Пытанне аб прынцыпах адбору матэрыялаў двойчы абмяркоўвалася на пашыраных пасяджэннях навуковага савета Цэнтра. Былі падзены заяўкі на атрыманне гранта або грантаў.

І вось у 2000 г. такі даведнік, «Беларусы і ўрадженцы Беларусі ў памежных краінах», з'явіўся. Ён быў прыхільна сустрэты рэцэнзентамі ў друку. Указвалася толькі на выдавочную непаўнату, асабліва раздзела «Персаналіі», гэта значыць, біяграфічнай часткі. З розных краін пачалі паступаць дапаўненні. Таму ў 2002 г. было вырашана рыхтаваць прынцыпова новае выданне — ужо на базе газеты «Голас Радзімы», цесна звязанай з замежжам. У 2006 г. аўтарская работа над ім была завершана, а выдаваць даведнік узялося выдавецтва «Беларуская Энцыклапе-

дыя», Аднак з-за адсутнасці сродкаў рукапіс быў вернуты часоваму навукова-вытворчаму калектыву і тры гады ляжаў без руху.

Між тым час уносіў змены ў тэксты, база папаўнялася звесткамі пра новыя асобы. Трэба было ствараць новы, значна пашыраны і дапоўнены варыянт рукапісу. І ў 2009 г. часоваму калектыву дапамагла гэта зрабіць Федэральная нацыянальна-культурная аўтаномія «Беларусы Расіі». Да канца 2010 г. новы тэкст рукапісу быў гатовы. Яго выданне ўзяўся ажыццявіць «Кнігазбор». Ёсць надзея, што ў чэрвені 2012 г. даведнік выйдзе з друку.

Некалькі год назад было пісьмова абвешчана, што «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» (Мінск) і Беларускі інстытут навукі і мастацтва (Нью-Ёрк) маюць намер выдаць «Энцыклапедыю беларускай дыяспары». Была разаслана канцэпцыя, распрацаваная Л. Юрэвічам, бланкі біяграфічных і розных іншых анкет. Але далей гэтага справа пакуль не ідзе. І я разумею чаму: такое выданне без адпаведнай базы звестак і без акрэсленага навукова-вытворчага калектыву вельмі цяжка ажыццявіць.

Асобнай гаворкі патрабуюць блізкія да энцыклапедычных кнігі, якія за апошнія два дзесяцігоддзі пабачылі свет за рубяжом — у Вялікабрытаніі (манаграфіі прафесара А. Макміліна пра мастацкую літаратуру замежжа, зборнік матэрыялаў канферэнцыі «Роля беларускай дыяспары ў захаванні і развіцці беларускай культуры» 2001 г.), ЗША (працы Я. Запрудніка, В. і З. Кіпяляў, Л. Юрэвіча), Латвіі, Літве, Канадзе (даведнік пра беларуска-яўрэйскіх пісьменнікаў XX ст. З. Гімпелевіч), Малдове, Польшчы (працы А. Баршчэўскага і Я. Чыквіна, анталогія «Белакежы», зборнік, прысвечаны юбілею «Нівы»), Расіі («Беларускі Пецярбург» М. Нікалаева, даведнікі пра беларусаў Комі і Сібіры), Украіне (даведнікі пра беларусаў Данеччыны і Крыма). Аналіз іх (усяго па дадзенай тэматыцы за рубяжом выдадзена звыш 180 кніг, сярод іх — таксама мастацкія творы каля 50 беларускіх аўтараў замежжа) можа быць зроблены ў спецыяльнай працы.

На чарзе — віртуальны варыянт

Новая рэчаіснасць, пашырэнне беларускай прысутнасці ў свеце, стварэнне за рубяжом цэнтраў беларускай культуры патрабуюць ад нас і асваення новых, віртуальных форм распаўсюджвання інфармацыі. Спачатку ставіцца задача стварыць на сайце Інстытута культуры Беларусі асобнае «аконца» пад назвай «Беларускае за-

межжа», а потым, са з'яўленнем свайго партала, — і выдзяленне: побач з сайтам пад умоўнай назвай «Рэстытуцыя» — асобны сайт «Беларускае замежжа».

Ужо распрацавана і патрабуе абмеркавання канцэпцыя такога сайта. Увод туды матэрыялаў прадугледжаны паводле праграмы, распрацаванай у свой час у Цэнтры пад эгідай ЮНЕСКА разам з Кніжнай палатай Беларусі. Паасобныя артыкулы (адбор іх з базы даных ужо распчаты) будуць размяшчацца па алфавітным прынцыпе (па краінах, а ўнутры іх — па прозвішчах асоб).

Мяркуюцца, што дадзены сайт будзе папаўняцца матэрыяламі па наступных напрамках («аконцах»):

- 1) агульныя артыкулы;
 - 2) арганізацыі беларускай дыяспары (па краінах і населеных пунктах, па магчымасці — з указаннем адраса для ўстанаўлення сувязі);
 - 3) асяродкі (цэнтры) беларускай культуры за рубяжом;
 - 4) абагульняючыя артыкулы пра гісторыю і сённяшні стан дыяспары ў паасобных краінах;
 - 5) асобы суайчыннікаў у перыядычным друку (па краінах і прозвішчах);
 - 6) «Наша бібліяграфічная картатэка» (у тым жа парадку);
 - 7) «Наша бібліятэка» (рэдкаія і інфармацыйна насычаныя кнігі пра дыяспару);
 - 8) «Наша канцэртная зала» (аўдыязапісы народных песень і іншых музычных твораў у выкананні самадзейных і прафесійных артыстаў дыяспары);
 - 9) «Наша мастацкая зала» (відэарэпрадукцыі твораў беларускіх мастакоў і скульптараў, якія пражываюць за рубяжом);
 - 10) «Наша хроніка» (па краінах і гадах).
- Адбор матэрыялаў для «аконца» (сайта) па Літве і Расіі ўжо зроблены.

Паведамленні пра папаўненне базы звестак пра беларускае замежжа, распаўсюджаныя па розных каналах, выклікалі цікавасць сярод навукоўцаў як у нашай краіне, так і за рубяжом. Паступаюць станоўчыя водгукі, выказваецца жаданне супрацоўнічаць.

Адной з першых адгукнулася беларусістка са Швейцарыі М. Банькоўскі, якая раней рэгулярна прысылала нам падрабязную інфармацыю пра найбольш значныя публікацыі ва ўсім заходне-еўрапейскім друку (такую магчымасць давала ёй работа ў Цэнтральнай бібліятэцы г. Цюрыха). Вось што яна піша ў сваім лісце ад 23 красавіка 2012 г.:

«Рада, што Вы не забылі і пра мае папкі з выразкамі. Працягвала іх збіранне і ў «пасля-скарыйнінскім» часе. Дык з той далёкай пары выразак назбіралася шмат... Праўду кажучы, не пра адну толькі культуру. Дык калі Вы не супраць, то перашлю Вам гэтыя папкі. Паведаміце, калі ласка, ці лепш адправіць іх на Ваш хатні адрас, ці на адрас Інстытута? Дарэчы, болей надзейна высылаць іх заказнымі».

У сваім адказе я паведаміў, што лепш на Інстытут і праз беларускае пасольства ў Швейцарыі, ад якога ўжо атрымоўваў артыкул і фатаграфіі, прысвечаныя апошнім гадам жыцця «дабрадзейкі і беларусафілкі» Магдалены Радзівіл, той самай, якая дала грошы на выданне «Вянка» М. Багдановіча і яшчэ чатыры кнігі іншых беларускіх класікаў. Апошнія гады жыцця яна правяла ў Швейцарыі, дзе і памерла. Надмагілле яе нам дапамаглі выявіць беларускія дыпламаты.

Спадзяюся, што з М. Банькоўскі возьмуць прыклад іншыя сябры нашай культуры, а папоўнення з іх дапамогай база звестак і створаны на яе аснове сайт стане багатай і карыснай крыніцай інфармацыі пра беларускую прысутнасць у свеце.

Літаратура

1. Адзінец, А. Паваенная эміграцыя : скрыжаванні лёсу : зб. успамінаў / А. Адзінец. — Мінск : Медысонт, 2007.
2. Андреевец, Г. Две родины / Г. Андреевец. — М. : Филиал Воениздата, 2009.
3. Андреевец, Г. Капитан Франц : повесть / Г. Андреевец. — Гомель : Барк, 2012.
4. Беларускае замежжа = Белорусское зарубежье / пад рэд. Н. Голубевай. — Мінск : БелЭн, 2010.
5. Беларускія пісьменнікі : біябібліяграфічны слоўнік: у 6 т. / пад рэд. А. Мальдзіса. — Мінск : БелЭн, 1992—1995.
6. Гардзіенка, Н. Беларусы ў Аўстраліі / Н. Гардзіенка. — Мінск : Бел. кнігазбор, 2004.
7. Гардзіенка, Н. Беларусы ў Вялікабрытаніі / Н. Гардзіенка. — Мінск : Медысонт, 2010.
8. Дыскусія за «круглым сталом» на тэму «Беларуская дыяспара» // Беларусіка = Albaruthenica. — Вып. 1. — Мінск : Навука і тэхніка, 1993.
9. Известный парфюмер придумала запах Беларуси // СБ. Беларусь сегодня. — 2012. — 4 мая.

10. *Кіпель, В.* Беларусы ў ЗША / В. Кіпель. — Мінск : Беларусь, 1993.
11. *Краснолуцкі, А.* Злая судьба рода Голынских? / А. Краснолуцкі — СПб. : Изд-во политехн. ун-та, 2009.
12. *Кузьміч, М.* Нашы землякі ў далёкім і блізкім замежжы : біяграфічны даведнік / М. Кузьміч, М. Сцепаненка. — Віцебск, 2007.
13. *Мамонтов, М.* Белоруссия в петербургской периодике / М. Мамонтов // Белорусский сборник. — СПб. : Рос. нац. б-ка, 2012. — Вып. 5.
14. *Рэстытуцыя культурных каштоўнасцей* : Праблемы вяртання і сумеснага выкарыстання, юрыдычныя, навуковыя і маральныя аспекты. (Вяртанне — 4). — Мінск : ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997.
15. *Хто ёсць хто сярод беларусаў свету* : Энцыклапедычны даведнік / рэд. калегія : А. Мальдзіс [і інш.]. — Мінск : Энцыклапедыкс, 2000.
16. *Шабельцаў, С.* Беларусы ў Аргенціне : грамадская дзейнасць і рэпатрыяцыя ў СССР (1930—1960-я гг.) : зб. дакументаў і ўспамінаў. — Мінск : Медысонт, 2009.

3 пошты Інбелкульта

Дзе пахаваны Скарына?

Звяртаецца да вас з надзеяй на дапамогу былая галоўная захавальніца фондаў Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі рэлігіі ў Гродне.

Ці ведаеце Вы, дзе ў Празе пахаваны Францыск Скарына? Ці займаўся хто-небудзь пошукамі яго магілы? Няўжо гэта безнадзейная справа? Знайшла ж я ў Германіі магілу свайго бацькі, а таксама месца пахавання вядомага беларускага гісторыка літаратуры ксяндза Адама Станкевіча...

Мая дачка цяпер жыве і працуе ў Чэхіі. Двойчы я была ў Празе, хадзіла па музеях і месцах пахаванняў. Магчыма, сёлета зноў паеду ў Чэхію, зноў буду шукаць могількі, дзе пахаваны наш першадрукар. Дарэчы, дачка мая падключыла да пошукаў, вобразна кажучы, ледзь не паўсталіцы, хаця жыве яна не ў Празе, а ў Табары. І ёй дапамагаюць чэхі.

А як Вы лічыце: безнадзейная гэта справа ці не? Калі мэтанакіравана ісці ў адным напрамку, не збочваючы са шляху, магчыма, нешта і атрымаецца.

*Застаюся са шчырай павагай,
Н. І. Ляшчонак*

Шукаць трэба на поўдні Чэхіі

Давайце, шануюная Ніна Іванаўна, прааналізуем факты. Францыск Скарына пасля таго, як у Вільні згарэла яго друкарня, вымушаны быў вярнуцца ў 1535 г. у Прагу чэшскую і да лета 1539 г. працаваў там садоўнікам, а фактычна батанікам у караля Фердынанда. Дзе ён жыў і чым займаўся пасля, мы не ведаем. Магчыма, апошні супакой ён знайшоў на поўдні Чэхіі — у Чэшскім-Крумвале ці Іінджыхуве-Градцы, дзе доўгі час знаходзіўся яго сын Сімяон (Шымон-Рус). Найбольш верагодна, што слаўны сын горада Полацка пасля смерці ў Празе ў 1541 г. свайго другога сына, Францішка, пераехаў да Сімяона жыць і памёр у 1551 г., бо 29 студзеня наступнага года чэшскі кароль выдаў Сімяону спецыяльную грамату на права шукаць па ўсёй краіне і наследаваць маёмасць свайго бацькі, ужо нябожчыка. У 1570-я гг. Сімяон Скарына яшчэ жыў у Паўднёвай Чэхіі і працаваў па

сямейнай традыцыі прыдворным садоўнікам і лекарам.

Нашчадкамі Сімяона з'яўляліся медык і кампазітар Станіслаў Стэнлі Скарына, які ў 1990 г. прыязджаў на 500-годдзе з часу нараджэння свайго продка з Манрэалю (Канада) у Мінск і Полацк, а таксама літаратар і выдавец Юры (Ежы) Скарына, які жыў у Мексіцы і нядаўна памёр.

Такім чынам, сляды апошніх гадоў жыцця Францыска Скарыны трэба шукаць не ў Празе (гэта ўжо не раз безвынікова рабілася), а ў Паўднёвай Чэхіі. Сціплае (паводле маёмаснага стану) надмагілле слаўнага асветніка наўрад ці захавалася, а вось архіўныя дакументы могуць заставацца ў фондах названых гарадоў. Дарэчы, яны зусім недалёка ад Табара, дзе жыве Ваша дачка.

Жадаем поспехаў у пошуках. Спадзяемся, што іх вынікі будуць надрукаваны на старонках нашага выдання.

А. Мальдзіс, В. Чамярыцкі